

УДК 316.733

ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ В АНТИЧНОСТІ

Кожухарь Ксенія

Анотація: Досліджено формування гендерних стереотипів у різних античних культурах. Визначено ролі жінок у тогочасних суспільствах та сприйняття їхньої ролі чоловіками. Зроблено висновки щодо тенденцій формування і підтримки гендерних стереотипів у сучасному суспільстві.

Ключові слова: гендерні норми, формування стереотипів, роль жінки в суспільстві, жінки-правительки.

Гендерні норми і стереотипи настільки вкоренилися в нашому суспільстві, що дорослі часто дивуються, не усвідомлюючи, як діти навіть в юному віці легко засвоюють ці ідеї. Гендерні стереотипи – це уявлення людей про особливості поведінки чоловіків і жінок. Зміст стереотипів змінюється в залежності від культури і часу, однак ці очікування часто пов'язані з роллю, яку певна стать відіграє у суспільстві, і навпаки. Гендерні стереотипи представляють чоловіків більш ініціативними, амбітними, напористими, конкуренто-спроможними і впевненими в своїх знаннях, а жінок – більш товариськими, співчутливими, емпатичними, турботливими, емоційними, мудрими.

Ці асоціації є сталими, міжкультурними узгодженими гендерними стереотипами. Оскільки вони спотворюють сприйняття, жінкам важче переконати інших у тому, що у них є необхідні сили, щоб бути сильними лідерами. Так, жінки обіймають посади глав держав або урядів тільки в 22 країнах, тільки 21 відсоток міністрів уряду були жінками, і тільки 14 країн добилися того, що 50 відсотків або більше жінок в кабінетах. [Unwomen, 2021] При цьому найчастіше жінкам довіряють тільки посади, пов'язані з соціальною сферою, навколишнім середовищем, медициною і трудовою зайнятістю.

Саме ці помилкові уявлення про роль жінки у формуванні та розвитку суспільства і є проблемою даного дослідження. Адже існують свідчення, що доводять не тільки рівність здібностей між статями, а й демонструють позитивну залежність від кількості жінок на управлінських посадах та ефективністю роботи.

Метою даного дослідження є формування на прикладах реальних особистостей з давніх культур сформувати уявлення про роль жінки у тогочасному суспільстві, в тому числі жінки-правительки, а також з'ясувати, що лежить в основі формування гендерних стереотипів.

Розглянемо роль жінки у Давньогрецькому суспільстві на прикладі уявлень давньогрецького філософа Аристотеля. Дослідниця Etka Liebowitz у своїй роботі «Women in antiquity: from marginalization to proninence» пише: «Жінок загалом переводили до статусу другого класу давніми елліністичними письменниками. Так Аристотель заявляє: «Чоловік за своєю природою вищий, а жінка неповноцінна; і один править, а другою правлять; цей принцип необхідності поширюється на все людство.»[Etka Liebowitz, 2019] В ході вивчення давньогрецької літератури дослідники зіштовхнулися з проблемою того, що жінки найчастіше просто були

невидимі в історичних текстах, що сильно ускладнює процес побудови уявлення про їхню роль.

Тільки королеви та деякі привілейовані особи були згадані в історичних джерелах, але і їх заслуги не були висвітлені в повному обсязі. Їхні досягнення частіш за все нівелювалися, а їх самих згадували тільки як чиюсь сестру, дружину, доньку. Крім того, чоловіки рідше піддавалися критиці за якісь жорстокі вчинки або нелогічні політичні рішення на відміну від жінок, на помилки яких звертали більше уваги ніж на досягнення. Це підтверджує цитата із дослідження Etka Liebowitz: «Ці стародавні упередження можуть ще більше збільшити сучасні. Вчені часто припускають, що жінки-гекатомніди не виконували жодної іншої ролі, крім формальної, у правлінні, поки не померли їхні брати-чоловіки, і це навіть тоді вони функціонували лише як заповнювачі, коли вони правили поодиночі... Ніщо в наших древніх джерелах не говорить про це ці жінки-гекатомніди були просто шифрами під час періодів спільного правління або того, що їх вважали некомпетентними, коли вони правили поодиночі. Має сенс, що чоловіки були домінуючими партнери у праві, але не розумно вважати, що їх дружини не робили нічого значного до того, як їхні чоловіки померли.»[Etka Liebowitz, 2019]

Дослідження Сторожука С.В. та Гояна І.М. підтверджують ставлення Аристотеля до жінки, але в цілому, Аристотель, розкриваючи власне ставлення до жінки, не виходить за рамки традиційних античних уявлень. Філософ вважає, що вона повинна обмежуватися тільки домашнім господарством, народженням дітей, а на думку Бузескула рівність між чоловіками та жінками неможлива, адже їм властиві різні чесноти, а для жінок мовчання – головна чеснота.

Наступна цитата яскраво ілюструє загальне ставлення до жінки в античності, коли її головним завданням було давати потомство, а про рівність не могло йти мови, що не дозволяло зайняти жінці певний належний соціальний стан у суспільстві. «На відміну від Платона, Аристотель, використовуючи ті самі концептуальні рамки «від природи», розвиває більше поміркований підхід. Він вважає, що чоловік і жінка, як рабіння, і вільна, мають різну природу, а отже і рівень соціального життя не може бути рівним. Наприклад, в процесі зачаття чоловік надає дитині «форму» (душу), а жінка дає лише «речовину» (тіло). Виходячи з того, що душа «краща» в природі, вона має божественне походження і визначає «природу» людини, Аристотель робить висновок, що жінки та чоловіки були відокремлені один від одного, виправдовуючи існування двох різних статей. Більше того, на думку філософа, навіть народжуючи дитину, жінка відіграє мінімальну роль, тому що без чоловіка нічого не більше, ніж «стерильний самець». Таким чином, філософ доводить, що «жіночність слід розглядати як природний недолік.»[S.V. Storozhuk, I.M. Goyan, 2016]

Підкреслюючи явну гендерну нерівність в грецькому суспільстві, дослідники зазвичай не звертають уваги на те, як жінки сприймали обмеження своїх прав і можливостей, але слід зауважити, що рух за гендерну рівність ймовірно починається в період діяльності Платона, чий погляд значно відрізнявся від поглядів Аристотеля та Ксенофонта. Саме ці всі факти і вплинули на висновки істориків 19-20 сторіччя, бо аналізуючи існуючі джерела, можна було подумати, що такий суспільний устрій закладений природою ще здавна. Тому їх погляди і сформувались

ще більш патріархальними.

Але, можливо, це тільки давньогрецьке суспільство було плідним для формування гендерних стереотипів? Розглянемо роботу дослідника Gardiol Van Nierkerk «Stereotyping women in ancient Rome and Afrika».

«У римській історії текст вважається найважливішим джерелом. Надійність тексту, як правило, критикується вченими-феміністками як упереджене ставлення до чоловіків. Історичні тексти в основному писали чоловіки, і, таким чином, образи жінок будувалися чоловічими очима, створюючи гендерні стереотипи, які можуть не відповідати дійсності жінок. Доступ до автентичного жіночого оповідання залишається проблемою в цій галузі досліджень, і вчені обтяжені завданням розшифрувати образи жінок у роботах чоловіків. В Африці історичні образи жінок також будуються чоловічими очима, а крім того, "західними" очима.» [Gardiol van Nierkerk, 2000]

Існує велика кількість теоретичних літературних джерел, що повинно полегшувати завдання дослідника, однак вчені-феміністки знаходяться у положенні як і в до письмений часи, адже у них не має доступних першоджерел про проблеми, права і життя жінок написаних жінками. Для того, щоб якомога точно визначити роль жінки у тогочасному суспільстві, треба з одного боку вважати всі існуючі погляди і визнати існуючий матеріал, а з іншого боку проводити польові дослідження там, де це можливо і постійно переоцінювати існуючий матеріал у контексті історичних подій тих часів.

У Стародавньому Римі жінки були виключені з публічно визнаних посад, які давали їм незалежність. Хоча вони все частіше отримували соціальну свободу і значний ступінь незалежності в рамках приватного права, їх статус в публічному праві залишався суворо обмежений. Проте побічно вони відігравали важливу і часто вирішальну роль в політичній історії Риму. Але жінки, які вийшли за рамки своєї стереотипної гендерної ролі, викликали напруженість в римському суспільстві і засуджувалися за втручання у політику та невідповідність зразку «нормальної» жінки. Єдиний спосіб, яким римське суспільство, в якому домінували чоловіки, могло впоратися з жінками, які вийшли за рамки норм прийнятності, – це зображати їх аморальними та розпусними або принижувати та приховувати їх досягнення. Одним з прикладів такої жінки стала мати правителя Костянтина Єлена, що була достатньо впливовою фігурою у ті часи, але в тогочасних історичних джерелах про її політичні здобутки згадано зовсім небагато. Її приклад розглядав дослідник Taylor A. Marcusson у своїй роботі «The Status of Women in Late Antiquity: Examining the Sociopolitical Climate, Societal Values, and Gender Roles»

«Переглядаючи «Нову історію» Зосіма: Книга II, можна було б виявити досить помилковий пропуск у його розповіді про правління Костянтина. Широко відомий факт, що мати Костянтина Єлена мала велику владу і відігравала важливу роль під час правління Костянтина, оскільки це буде розглянуто пізніше. Однак Зосім лише один раз включає ім'я Єлени у весь свій опис правління Костянтина, коли обговорював Костянтина, який замовляв смерть свого первістка: «І коли його власна мати Єлена висловила великий жаль за цю жорстокість, з великим наріканням на смерть юнака Гіркота, Костянтин під удаванням її втішив, застосував засіб, гірший за хворобу". Хоча ставлення Зосіма до Костянтина може бути не найкращим, цей

уринок важливий для розуміння того, як ставилися до жінок. Слід поставити під сумнів питання про те, чи було упущення Зосімом Єлени з його творів навмисним. Щоб розв'язати аргумент про те, що Зосім не знав про вплив Єлени, він твердо переконує, що за життя Зосіма титул "Нова Єлена" був честю, якої удостоєна Августа Пульхерія. <...> Таким чином, з цього випливає, що Зосім, ймовірно, пропустив роль Єлени у владі, щоб ставитися до неї дещо співчутливо.

Тепер, коли було встановлено, що Зосім відносно прихильно ставився до Єлени, слід розглянути, як її зображують. Єлена розглядається як емоційно слабка і довірлива фігура. Встановивши, що Зосім, швидше за все, повністю усвідомлював потужну роль Єлени, дає цьому уривку більшу кореляцію з уявленнями про жінок, а також потенційними аргументами щодо того, чому Зосім надав Єлені більш прихильне ставлення. Пам'ятаючи, що аудиторія - чоловіки, його зображення Єлени, швидше за все, відображає поширений погляд на жінок як емоційних, так і неповноцінних у порівнянні з чоловіками. Більше того, статус Єлени як однієї жінки міг пояснити ставлення Зосіма. Оскільки вони вважалися слабшими за чоловіків, з цього випливало, що жінки потребували захисту, як ще один спосіб для чоловіків стверджувати свою перевагу. Можна логічно стверджувати, що Зосім вирішив захищати Єлену та її честь, а не демонізувати її, як це робить Костянтин, як відображення цінності захисту жінок.»[Taylor A. Marcusson, 2019]

Беручи на себе роль захисника такої могутньої фігури як Єлена від людського засудження, Зосім ставить себе на сходинку вище, підкреслює свою перевагу, що підтверджує ставлення до жінки як до неповноцінної, якщо вона більш активна у політичному ніж у соціальному житті. Схоже ставлення до жінок можна простежити і у відношенні церкви. Єпископ Амвросій використовує термін «жінка» на відміну від поняття «діва» у значенні тієї, що підкорилася сумнівній вірі. За його формулюваннями назвати когось жінкою було б рівнозначно сказати, що вони не вірять в бога, тобто в розумінні єпископа недостойна людина. Він повністю перетворює термін жінка на образ.

Чи є у нас можливість змінити таке представлення про жінку?

До кінця двадцятого і початку двадцять першого століття відбулися серйозні зміни. Натхненні мислителями-феміністками, такими як Симона де Бовуар, з 1970-х років до теперішнього часу з'явилося достатньо досліджень, присвячених ролі королівських та інших значущих жінок в античності. Ця нова інформація суттєво вплинула на зміст наукових досліджень, додавши багато невиявлених жіночих фігур, але вона також вплинула на ставлення до жінок в цілому, адже продемонструвала їх зі сторони могутніх, самостійних, розумних, впливових, а місцями навіть і жорстоких. І зараз, на щастя, це не викликає осуду та обурення зі сторони суспільства та не підлягає цензуруванню.

Таким чином, якщо майже сто років тому Едвін Р. Беван, спираючись на подвійні стандарти, критикував македонську царицю Арсіною II за жорстоку поведінку, не критикуючи таку ж поведінку її колег-чоловіків, то він не зміг би зробити такого сьогодні, не отримавши критики у свій бік. В наш час нарешті на передній план виходять здобутки жінок, їхня роль розглядаються з урахуванням політичного та суспільного становища та деякі факти переосмислюються. Археологи знаходять нові свідчення про те, що колись у давнину жінки не

поступалися чоловікам, полювали з ними на одному рівні. Такі вчені як Грейс Макурді, Бернадетт Бротен, Тал Ілан, Росс Шепард Кремер, Емі-Джилл Левін та багато інших акцентують увагу на правительках, піднімають і переосмислюють роль жінки у давніх суспільствах, використовуючи факти з урахуванням патріархального впливу дають нам змогу подивитися на їхнє життя «з жіночої сторони», підкреслюють їхній вклад в суспільство та історію.

Список літератури

1. Факти та цифри: жіноче лідерство та політична участь Unwomen: веб-сайт 2021 URL: <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/leadership-and-political-participation/facts-and-figures> (дата звернення: 12.04.2021)
2. Лібовіц Е. Жінки в античності: від маргіналізації до видатності *Manchester Journal of Jewish studies* 2019 URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Women-in-Antiquity%3A-From-Marginalization-to-Liebowitz/b15c9759b1edba12211777472de1091bd527aab4> (дата звернення: 20.04.2021)
3. Сторожук С.В., Гоян І.М. Давньогрецька «ΦΥΣΙΣ» як основа формування гендерних стереотипів *Антропологічні виміри філософських досліджень*. 2016 №10 URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/greek-as-the-basis-of-gender-stereotypes> (дата звернення: 12.04.2021)
4. ван Нікерк Г. Стереотипне зображення жінок у стародавніх римських та африканських суспільствах: несхожість у культурі 2000 URL: <http://local.droit.ulg.ac.be/sa/rida/file/2000/vanniekerk.pdf> (дата звернення: 20.04.2021)
5. Тейлор А. Статус жінок у пізній античності: вивчення соціально - політичного клімату, суспільних цінностей та гендерної ролі 2019 URL: <http://www.inquiriesjournal.com/articles/1765/the-status-of-women-in-late-antiquity-examining-the-sociopolitical-climate-societal-values-and-gender-roles> (дата звернення: 13.04.2021)

Ksenia Kozhukhar

FORMATION OF GENDER STEREOTYPES IN ANCIENT CULTURES

This article has explored the concept of gender stereotypes, examining them through examples of scholars who have exposed the double standards used by preliminary historians when assessing queens or ancient texts. These writings often accused women of actions for which their male counterparts were not only not condemned but encouraged. This applies to women from different societies as well as different social classes. It has also been shown that there has been a transformation in the study of historical sources concerning aristocratic women. In the past, both ancient and more modern historians condemned queens for acting in the same way as kings. Furthermore, some ancient historians distorted reality in their writings because they wanted to show the role of the women described in a more favourable light. However, this attitude has changed and nowadays most historians try to exclude gender bias from their assessments of women in antiquity.

It has been determined that a new reading of the lives and actions of female rulers can contribute to a better understanding of various political, economic, military and religious events in antiquity. If queens fulfilled the roles of sovereign monarchs, political leaders and politicians, warlords, this understanding consequently changes our understanding of ancient monarchies, political alliances, succession to the throne, foreign affairs, religious traditions and more. It is for this reason that an accurate understanding of the role of women in antiquity is important for a proper understanding of antiquity as a whole.

Keywords: *gender norms, the formation of stereotypes, the role of women in society, women rulers.*

References

1. *Facts and figures: Women's leadership and political participation* (2021) Unwomen URL: <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/leadership-and-political-participation/facts-and-figures>
2. Liebowitz Etka *Women in Antiquity: From Marginalization to Prominence* (2019) *Manchester Journal of Jewish studies* URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Women-in-Antiquity%3A-From-Marginalization-to-Liebowitz/b15c9759b1edba12211777472de1091bd527aab4>
3. Storozhuk S. V., Goyan I. M. *Greek «ΦΥΣΙΣ» as the basis of gender stereotypes* (2016) *Anthropological measurements of philosophical research* №10 URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/greek-as-the-basis-of-gender-stereotypes>
4. van Niekerk G. *Stereotyping Women in Ancient Roman and African Societies: A Dissimilarity in Culture* (2000) URL: <http://local.droit.ulg.ac.be/sa/rida/file/2000/vanniekerk.pdf>
5. Taylor A. *The Status of Women in Late Antiquity: Examining the Sociopolitical Climate, Societal Values, and Gender Role* (2019) URL: <http://www.inquiriesjournal.com/articles/1765/the-status-of-women-in-late-antiquity-examining-the-sociopolitical-climate-societal-values-and-gender-roles>

Стаття надійшла до редакції 19.05.2021